

Батыркулова А.Б.

КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫН ОКУТУУДА ОКУУЧУЛАРДЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ЖӨНДӨМДҮҮЛҮКТӨРҮН ӨНҮКТҮРҮҮДӨГҮ ИННОВАЦИЯЛЫК ПРОЦЕССТЕР

Батыркулова А.Б.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ КЫРГЫЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

A.B. Baturkulova

INNOVATIVE PROCESSES IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES IN THE TEACHING OF KYRGYZ LITERATURE

УДК:371.3:894.341.

Макалада кыргыз адабияты предметинин мазмунун тереңдетилиши, окутуунун жана уюштуруунун инновациялык формаларынын, ошондой эле билим берүү процессинде көргөзмө каражаттардын, компьютердин эффективдүү колдонулушу, проблемалык окутуунун ишке ашырылышы окуучулардын терең билим алуусуна мүмкүнчүлүк түзүп, таанып билүү ишмердүүлүгүнүн жана чыгармачылык жөндөмүнүн өсүшүнө шарт түзө тургандыгы көрсөтүлгөн. Кыргыз адабиятын окутууда окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүдөгү инновациялык процесстер чечмеленген.

Негизги сөздөр: инновациялык процесстер, чыгармачылыкты өнүктүрүү, чыгармачылык менен ой жүгүртүү, ишмердик, жөндөм, креативдүүлүк, устат, активдүү метод, пассивдүү метод, интерактивдүү метод.

В статье отражены углубленное изучение предмета, организационные и инновационные формы обучения, эффективное использование компьютера, проблемное обучение создает условия для получения глубокого знания, познания своей возможности.

Ключевые слова: инновационные процессы, творческое развитие, творческое мышление, способность, креативность, наставничество, активный метод, пассивный метод, интерактивный метод

The article reflects an in-depth study of the subject, organizational and innovative forms of training, efficient use of the computer problem learning creates conditions for obtaining in-depth knowledge, knowledge of its capabilities.

Key words: innovation, creative development, creative thinking, ability, creativity, mentoring, active method, passive method interactive method

Учурда ар түрдүү масштабдагы жана татаалдыктагы инновациялык процесстер мектептердин жаңылануусуна, өнүгүүсүнө, жаңы багыт алуусуна түрткү болууда. Мугалимдердин чыгармачылыгы өсүп, новаторлордун идеяларын жана өздүк тажрыйбалардын негизинде иштелип чыккан окутуу ыкмаларын жана формаларын колдонуу күч алды.

Окутуу процессинде чыгармачылыкты өнүктүрүү проблемасын чечүүдө көпчүлүк изилдөөчүлөр, чыгармачылык менен ой жүгүртүүгө кайрылышат. Анткени, чыгармачылык менен ой жүгүртүү адамдын мээсинин функционалдуу мүнөздөмөсү катары жаңы проблеманы чечүүнүн мурда белгисиз болгон оригиналдуу формаларын, ыкмаларын түзүүчү психикалык жана интеллектуалдык процессти уюштурушат.

«Инновация» деген термин (латынча *inovatis*) – «жаңылык», «жаңылануу», «өзгөрүү» ал эми «инноватика» - бул инновациялык иштин усулун же аны уюштурууну камтыган билимдер чөйрөсү же инновациялык процесстер жөнүндөгү илим, «жаңыга киришүү», «жаңылык киргизүү» дегенди түшүндүрөт. [1, 36].

Өлкөбүздөгү жана чет мамлекеттердин мектептеринин окутуу системасын жакындан үйрөнүү менен алардын иш тажрыйбасын билгичтик менен колдонуу да инновациялык иш болуп эсептелет. Инновациялык процесстер инсанга жана анын психикалык, социалдык сапаттарына, билимине жогорку талаптарды коюу менен коомубузду түп тамырынан бери өзгөртүүгө негиз болууда. «Дүйнө инновация аркылуу өнүгөт – бул биздин кылымдагы кашкайган чындык болуп калды» [2,3]. Ошондуктан, мектептер анда окуган окуучулар да инновация аркылуу өнүгөт. Билим берүү системасын өркүндөтүү ар түрдүү формада талкууланышы мүмкүн. Мектептерде билим берүүнү өнүктүрүүнүн негизги багыты катары окутуу процессине инновациялык мамиле жасоо болуп эсептелет.

Бардык инновациялык процесстердин өзүнүн ички логикасы, технологиясы жана аны баалоо критерийлери болот.

Байыркы гректер ийгиликтүү жаңылануунун төмөнкү шарттарын сунуш кылган:

1. Проблеманы так аныктай билүү.
2. Проблеманы ачык түрдө ишенимдүү формулировкалоо.
3. Кемчиликтердин чыныгы себептерин табуудагы акыл-эстүүлүк» [3, 19].

Практикалык жана теориялык анализдер көрсөткөндөй, ар түрдүү инновациялык иш – бул процесстин ар бир бөлүгүн же багытын жаңылоого, өркүндөтүүгө, өнүктүрүүгө багытталган чыгармачылык ишмердүүлүк. Чыгармачылык ишмердүүлүк деген эмне? Чыгармачылык - адамдын маданий, руханий жана материалдык байлыктарды түзүүгө багытталган иши (кыргыз тилинин сөздүгү). Ишмердик – ишке жөндөмдүүлүк, билгичтик, иштин көзүн таба билүүчүлүк, уюштуруу жагына жөндөмдүүлүк. Жөндөм ар нерсенин ыгын, жолун, көзүн тапкан ишмерлик, жарамдуулук, айкаларлык, эпчилдик, аткаруу шыгы. Жөндөмдүүлүк – ар нерсеге ылайык-

туу шыктуулук, эптүүлүк, жөндөмдүү болгондук, кандайдыр бир ишти аткарууга жарамдуулук. Окуучулардын өз алдынча иштеши жөндөмдүүлүгүн арттырат.

Кыргыз адабиятын окутуу процессинде окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү проблемасын изилдөөдө класста айрым окуучулардын өз алдынчалуулугу, демилгелүүлүгү жана көз караштарынын, өзгөчөлүгү менен бөлүнгөндүгү байкалды. Окутуу процессинде окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүдө инсандын «креативдүүлүк» сапатын билгичтик менен колдонуу, иштин жыйынтыгына оң натыйжаларды берерин байкайбыз.

Көп нерсе мугалимден, анын да педагогикалык зээндүүлүгүнөн көз каранды. «Устатына жараша – шакирти» делет, эгер устаты өзү зээндүү болбосо андан зээндүү окуучу чыкпайт, демек зээндүү бала үчүн аны түшүнгөн, колдогон жана ошол зээндүүлүгүн өнүктүрө билген чөйрө керек. Бала топуракка түшкөн үрөн, ал суусуз, абасыз өспөйт, ошол сыяктуу зээндүү баланы андан ары өнүктүрүп кетүү эң биринчи устатка жана ошол устат иштеген жамаатка, баланын чөйрөсүнө көз каранды.

Азыркы учурда илимий билим бардык эле сферада эмгектенген адамдардын турмуштук керектөөсү болуп калды. Аны ишке ашыруучу билим берүү системасынын өркүндөөсү, жаңылануусу же инновациянын болушу педагогикалык гана эмес жалпы коомдук чоң проблема. Анткени, билим берүүнүн жаңылануусу коомдун жаңылануусуна алып келет. Демек, инновациялык процесс пландуу жана уюшкан түрдө өтүүсү абзел.

Кыргызстанда да билим берүү тармагын модернизациялоо (Н.А.Асипова, А.А.Айдаралиев, Е.П.Алексеева, И.Б.Бекбоев, К.А.Биалиев, К.Д.Добаев, А.Т.Калдыбаева, Э.М.Мамбетакунов, А.М.Мамытов, Л.П.Мирошниченко ж.б.), ЖОЖдордо интерактивдүүлүктү колдонуу (Д.А.Абдуллаев), кыргыз тили жана адабияты предметин инновациялоо (К.Эсеналиева, А.Мукамбетова, Б.Үкүева, О.Шаймулов ж.б.), адабият сабагын интеграциялоо аркылуу жаңылоо (М.Тешебаев) багытында изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Буларда модернизациялоонун, инновациялоонун бир жолу катары интерактивдүүлүккө өзгөчө маани берилет.

XX кылымдын 80-жылдарында СССРде «кызматташтыктын педагогикасы» деген түшүнүк пайда болгон, анын өкүлдөрү В.Ф.Шаталов, С.Н.Лысенкова, И.Н.Ильин, И.П.Волков, М.П.Щетинин, В.Б.Никитин, Ш.А.Амонашвили, Л.Никитина, В.А.Караковский жана Кыргызстандан кыргыз тили жана адабияты мугалимдери Б.Батыркулов, Б.Исаков, М.Байымбетов, А. Сманбаев балдар менен терең мамиледе, оюнга, диалогго, бири-бирин түшүнүүгө жана бири-бирин колдоого негизденип, окуу процессин жаңыча жүргүзө баштаган. Мына ошол новатор-педагогдор түздөн-түз интерактивдүү окутууга база даярдашкан.

Интерактивдүүлүк азыркы кыргыз адабиятын окутуу практикасына эмне зарылдыктан келип кирди? Ал азыркы учурда адабиятты окутуунун, деги эле мектепте окутуунун жадатма жолдорунун басымдуулук кылып, алардын балдарды кызыктырбай жатышы менен байланышат.

«Педагогиканын тарыхында окутуудагы методдорду классификациялоо тууралуу эмгектер өтө көп, ошолордун бири азыркы дидактикада алардын сабакта колдонулушун жалпылап, үч топко – пассивдүү, активдүү, интерактивдүү топторго бөлүштүрүп карайт, – деп жазып А.Муратов [10, 82] андан ары алар тууралуу мындай белгилейт.

Пассивдүү методдо мугалим сабак процессинин негизги башкаруучусу, башкы кыймылдаткыч күчү катары көрүнөт да, окуучулар анын иш-аракетин байкоочу, сөзүн тыңдоочу катары гана отурат. Мында көбүнчө лекция, суроо-жооп, текшерүү иштерин жазуу, тесттин суроолоруна жооп берүү, мугалимдин айтканын кайталоо сыяктуу ыкмалар колдонулат. Бул жол менен дале тажрыйбалуу мугалимдер көздөгөн максатына жетет.

Активдүү методдо мугалим менен окуучунун сабак процессиндеги алака-катышында окуучулар жандана баштайт, алар тыңдоочу, байкоочу позициядан таасир этүүчү, аракеттенүүчү абалга өтөт. Эгерде пассивдүү методдо мугалим башкы орунда болуп, сабактын жетектөөчү фигурасы ошол киши катары көрүнсө, активдүү методдо мугалим менен окуучу бирдей аракет кылып, тең салмактуулукта турушат. Мурдагы авторитардык стилге караганда бул жолу демократтык стиль авансценага чыгат да, окуучулар пассивдүү байкоочудан сабакка активдүү аралашуучуга айланат.

Интерактивдүү метод болсо активдүү методдун дагы өркүндөгөн формасы. Бул өзү «биргелешип аракет кылуу» дегенди түшүндүрөт, б.а., мугалим менен окуучу бири-бири менен биригип, бирдей аракет кылып, максатка жетүү жолун издешет. Бул деген мугалим менен окуучунун биримдигин гана түшүндүрбөйт, мында окуучулар да бири-бири менен чыгармачылык тыгыз байланышта аракеттенишет. Мында мугалим пассивдүү байкоочунун ролун гана аткарып калбайт, ал ар бир кыймыл-аракетте өзүнүн интеллектуалдык деңгээлин көрсөтүү менен бүтүндөй сабактын багытын нукка салып, интерактивдүү көнүгүүлөрдү жана тапшырмаларды берип, сабакты пландаштырып, айрым учурда күтүлбөгөн экспромт менен классты жаңы кырдаалга алып келет. Мында бүтүндөй класс жандуу аракетте, кыймылда, чыгармачылык изденүүдө болот.

Интерактивдүү окутуу тууралуу Кыргызстанда алгачкы адабияттар 2000-жылдардан баштап чыга баштады жана аны, негизинен, эл аралык уюмдар («Сорос-Кыргызстан», «ПИКС», «АКСЕЛЬС», «ЮСАИД» ж. б.) менен иштеген окумуштуулар, тренингдер, мугалимдер практикага киргизди [9, 8-9].

Ал эми кыргыз адабиятын окутуудагы интерактивдүүлүктүн зарылдыгы, технологиялары С.Байгазиевдин макаласында [4] жана методикалык

колдонмосунда [5] биринчи чыйыр катары алгачкы жолдор салынды.

Кыргыз адабияты предметинин мазмунунун тереңдетилиши, окутуунун жана уюштуруунун инновациялык формаларынын, ошондой эле билим берүү процессинде көргөзмө каражаттардын, компьютердин эффективдүү колдонулушу, проблемалык окутуунун ишке ашырылышы окуучулардын терең билим алуусуна мүмкүнчүлүк түзүп, таанып билүү ишмердүүлүгүнүн жана чыгармачылык жөндөмүнүн өсүшүнө шарт болот. Окуучулардын бул сапаттарын калыптандыруу, ар бир мугалимдин чыгармачылык ишмердүүлүгүн натыйжасында гана чечилет.

Ушунда жогорудагы интерактивдүү делген ыкма-каражаттардын, методдордун кайсылары кыргыз адабияты сабагында колдонууга көбүрөөк ылайыктуу экенин аныктап алуу зарыл. Себеби бул ыкма-каражаттардын айрымдары окуучуну кошумча түйшүккө кабылтып, анын алган билиминин артылышына, бекемделишине жарытып көмөкчү боло ала тургандай эмес, тескерисинче программалык материалды тереңдетип өздөштүрүүдөн алаксытып, сөздүн маанисинде залакасы тийчүдөй. Ошондо мектептеги адабият сабагын өтүү үчүн пайдалуу интерактивдүү метод-ыкмалардын эсебине сөзсүз Блумдун ромашка гүлү, акыл-эс чабуулу, сынчыл ойлом, түгөйлөшкөн акыл-эс чабуулу, тайпалык акыл-эс чабуулу, чаташкан логикалык чынжырлар, эркин жазуу, ролдук оюн жана имитация, ийрек (зигзаг), дискуссия; өтүлгөн темаларды кайталоонун ыкмаларынан 1) карусель, 2) Троян аты, рангалоо (ранжировка), Венндин диаграммасы, кластер түзүү, эки бөлүктүү күндөлүк, башкарып окутуу, биргелешип издөө, суроолор дарагы, концептуалдык карта, кубиктер текстин түзүү, аналитикалык жалпылоо кирет. Буларды мугалим зарылдыгына карай иргеп алып, өтүлчү адабият сабагына ылайыктап колдонот. Жаңы материалды өздөштүрүү сабактарында бул ыкмалардын айрым фрагменттери гана колдонууга алынышы ыктымал, мында көбүнчөсү салтуу методдорго артыкчылык берилет. Өтүлгөндү бышыктоо, бекемдөө, тереңдетип өздөштөрүү, кайталоо жана жыйынтыктоо сабактарында интерактивдүү ыкмалар, методдор, интерактивдүү дидактикалык оюндар, сабактын сал туу эмес формалары улам көбүрөөк пайдаланылып баштайт.

Арийне, өтүлчү сабактын өтүлүш усулун, ыкма-каражаттарын туура тандоо ийгиликке жетишүүнүн башкы өбөлгөлөрүнүн бири экендигин мугалим дайым көңүлүнө түйө жүрүшү зарыл. Инновациялык иштердин көп түрдүүлүгү, алардын бири экинчисин толуктоосу жана алардын мезгилдүү түрдө кайталануусу жакшы натыйжа берет.

Адабияттар:

1. Ангеловски К. Учителя и инновации: Кн.для учителя: Пер.с макед. – М.: Просвещение, 1991.
2. Мирошниченко Л.П., Иманкулова М.Т./ Инновационные школы Кыргызстана/ М-во образования и науки Кырг.Респ., Кыргызский институт образования. – Б.: Кыргызстан, 1996. – 150 с.
3. На пути к новой школе 2. Обновление управления образования. Составит. И.Сауленп. Мин-во просвещения Эстонии. – Таллин, 1988. – 63с.
4. Байгазиев С. Гумандуу педагогика / С.Байгазиев. – Б.: Алтын тамга, 2006. – 628 б.
5. Байгазиев С. Интерактивдик окутуунун педагогикалык идеологиясы жана технологиясы / С.Байгазиев // Кутбилим. – 2005, 10-июнь.
6. Байгазиев С. Окутуунун жана тарбиялоонун философиясы/ С.Байгазиев. – Б.: 2012. – 476 б.
7. Байгазиев С. Окутуунун интерактивдүү методу / С.Байгазиев. – Б.: 2004
8. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын териялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б.Бекбоев. – Б.: Педагогика века, 2004. – 384 б.
9. Муратов А. Адабиятты жаңыча окутуу: методдор, каражаттар жана иштелмелер [Текст] / А.Муратов, Б.Байсабаев. – Б.: 2010. – 68 б.
10. Муратов А. Кыргыз адабиятын окутуу: теориясы жана практикасы [Текст] / А.Муратов. – Б.: «Турар», 2013. – 554 б.
11. Оторбаев Б. Мектепте адабиятты интерактивдүү окутуу [Текст] / Б.Оторбаев. – Б.: 2011. – 96 б.
12. Оторбаев Б.К. Адабиятты окутуунун интерактивдүү жана салттуу метод-ыкмалары, кызматташуу педагогикасы [Текст] / Б.Оторбаев. – Б.: 2008. – 96 б.
13. Шаимкулов О. Окутуудагы «интеракция» жана «интерактивдүүлүк» / И.Арабаев атындагы КМУнун 2012-жылдын жыйынтыктоочу илимий-практикалык конференциясынын материалдары [Текст] / О.Шаимкулов // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – Б., 2012. №4. – 383 – 384 бб.
14. Эсеналиева К. Мектеп шартындагы интерактивдүү окутуунун илимий-педагогикалык негиздери (Кыргыз тили сабагынын мисалында) [Текст]: пед. илим. кан. автореф. /13.00.01. / К.Эсеналиева. – Б., 2010. – 25 б.

Рецензент: д.п.н., профессор Эсеналиева К.